

Szabó Balázs Szamuráj-öngyilkosságok Japánban

35

Kevés olyan kép van, ami jobban összekapcsolódna a japán szamuráj éthoszával, mint a rettenthetetlen harcos, aki a hasát felvágva követ el öngyilkosságot – ez a japánul szeppukunak vagy harakirinek (mindkettő a has felvágását jelenti) nevezett végső tett szinte eggyé vált a szamurájjelenséggel. Ebben a rövid írásban a szamurájok halálhoz, öngyilkossághoz való viszonyát szeretnénk vázlatosan ismertetni.

Mint majdnem minden ősi kultúrában, úgy a japánban is jelen volt a nagy hatalmú személyek, uralkodók halálakor velük együtt sírba szálló szolgák, családtagok kultusza – erre régészeti és írott forrásokban fellelhető bizonyítékaink is vannak. A kultúra fejlődésével a szokás finomodott, így idővel az önsebzés, a haj levágása vagy a sírba helyezett bábuk váltották fel az emberáldozatok helyét. A katonai feladatokat ellátó, gazdálkodó népességből kinőtt szamurájság 10–11. századi megjelenése abban hozott újat, hogy az addigi, a császári állam hierarchiáján alapuló „szolgálati viszonyt” egy sokkal személyesebb kapcsolat váltotta fel a szamuráj és ura (avagy parancsnoka, a csoport vezetője) között, s a szolgálat már nem beosztáson alapult, hanem érzelmi jellegűvé vált, s életre szóló lett. Ez magyarázza a harcosok hajlandóságát akár életük feláldozására is uruk védelmére, ha az a csatákban veszélybe került. A vesztes összecsapásból elmenekülni nem tudó szamuráj szintén gyakran végzett magával, hiszen a fogságba esés a megszégyenítésen túl amúgy is a halált jelentette volna. Ezeket a tetteket, amelyeket szép számmal jegyeztek fel a krónikák, azonban még nem tekinthetjük a klasszikus szamuráj-öngyilkosságok alapvető formáinak.

Szeppuku – Utagava Kunikazu metszete

A technikailag a has felvágásával elkövetett öngyilkosság a szamurájok korai korszakában egyáltalán nem volt jelen, az említett, öngyilkosságnak is tekinthető tetteket inkább a kard saját nyakba szúrásával, páncélban vízbe ugrással vagy az ellenség sorai közé vágatva követték el. A történelmi hagyomány az első, a has felvágásával elkövetett öngyilkosságot (szeppuku) Minamoto no Jorimaszának tulajdonítja, aki 1180-ban, az Udzsi-folyó menti vesztes csata után követte azt el. Azonban már itt is meg-

Akasi Gidajú öngyilkossága (Cukioka Jositosi festménye)

jelenik a későbbi öngyilkosságok egyik fontos motívuma: Jorimasza ugyanis egy utolsó (búcsú)verset (*dzsiszei*) hagyott hátra. A has felvágásának az értelme azon túl, hogy a keleti szemlélet szerint az alhas (*szeika tanden*) a lélek, a vitalitás helye az emberi testen belül, az lehetett, hogy ez az aktus igen nagy fájdalommal járt, és biztos, de nem azonnali halált jelentett, ami az illető önuralmát, fájdalomtűrését bizonyította – ezek pedig a samurájok szemében nagy tiszteletnek örvendő erények voltak.

A samurájok 12. század végi hatalomra jutása (a sóguni kormányzás kezdete) után a samurájtársadalom íratlan szabályoknak kezdett engedelmessé válni (a közhiedelemmel ellentétben a *busidó*, azaz a samurájok erkölcsi kódexe sosem volt leírva), a feudális jellegű társadalomban pedig a hűbérúr és a vazallus

Szeppukura készülő samuráj (jelenet a *Harakiri* című filmből, 1962)

kapcsolata központi szerepet kapott. A hűbérúr gondoskodni és védelmet nyújtani volt köteles az őt szolgálóknak, akik pedig ennek fejében hűséggel tartoztak neki. Ennek a hűségnek a bizonyítására nem létezett nagyobb tett, mint az úr érdekében elszenvedett halál: ez azonban feltétlenül hasznos, indokolt kellett, hogy legyen, a semmilyen hasznot nem hajtó, értelmetlen önfeláldozást ugyanis a „kutya halálának” nevezték.

A 15–16. század polgárháborús időszakában az öngyilkosságnak a már említett, szorult helyzetben, a fogságba esést elkerülendő típusán túl egy új fajtája is megjelent: erődök ostromakor a kétségbeesett helyzetben levő, ostromlott vár parancsnoka öngyilkosságával válthatta meg maradék harcosai és családtagjaink életét, ha az ostromlók feje a vezér halálát elfogadta a megadás szimbolikus aktusaként. Ezen túl pedig több példát találunk a „figyelmeztető öngyilkosságra”, amikor egy vazallus, akire ura láthatóan nem hallgatott egy fontos kérdésben, életét eldobva adott nyomatékot üzenetének. Ennek híres példája volt a későbbi nagy hadúr, Oda Nobunaga nevelője: az idős samuráj neveltjének kicsapongó, nemtörődöm életmódja miatt rettegett a ház jövője miatt, öngyilkosságával és hátrahagyott üzenetével próbálta jobb belátásra bírni a fiatal nagyurat. A dolog állítólag bevált, Nobunaga magába szállt, és elindult azon az úton, ami őt végül Japán urává tette.

A 17. század elején a Tokugava-sógunátus megteremtésével új világ született Japánban: ettől kezdve béke honolt az országban, a társadalom elitjeként a többiek elé példaként állított samurájoknak pedig már semmi lehetőségük nem volt arra, hogy hagyományos módon, a harctéren bizonyítsák rátermettségüket és hűségüket.

Színpadai szamuráj-öngyilkosság egy Meidzsi-kori drámában

A harc valóságától elszakadt szamurájokban azonban égett a bizonyítási vágy, ami az öngyilkosságok új, néha groteszk fajtáit teremtette meg. Ilyen volt a *dzsunszi*, a „követő halál”, amikor egy úr halálakor az őt szolgáló szamurájok közül többen öngyilkosok lettek – a gyász végső kifejezése mellett ennek a szokásnak az a hit volt az oka, hogy akik az életben összetartoztak, azok a halál után vagy a következő életben is egymás mellett lesznek majd. Ez a szokás a 17. század második harmadában annyira elterjedt, hogy a sógunátusnak rendeletekben kellett betiltatnia, miután sikertelenül bizonygatta, hogy egy szamuráj nagyobb szolgálatot tesz ura családjának, ha tapasztalásával az utód mellett áll, mint ha elpusztul a néhai nagyúrral együtt. Ennek a szokásnak végképp morbid fajtája volt az ún. „üzleti szeppuku”, amikor gazdátlan szamurájok vállalták, hogy egy úr halála után megölik magukat, abban a reményben, hogy az így a haláltól megmenekülő háznép (mindig „illet” ugyanis több embernek is az ura után halnia) halálából majd gondoskodik az illető nélkülöző családjáról. Az úr halálakor elkövetett szeppuku olyankor is gyakori volt, amikor az elkövető korábban nagyot hibázott, ami halált érdemelt volna, de ura nem engedte, hogy megölje magát – ilyenkor úgy tekintették, hogy az úr parancsának engedelmeskedve életben maradt ugyan, de ez a kötelesség az úr halálakor megszűnt. Az ilyen típusú öngyilkosság híres, késői példája volt 1912-ben Nogi Mareszuke tábornok esete, aki az orosz–japán háborúban rossz katonai döntéseivel tízezernyi japán katona haláláért volt felelős, de Meidzsi császár nem engedte meg neki, hogy öngyilkos legyen a kudarc után. A császár halálakor a tábornok szemében csak „felfüggesztett” öngyilkosság esedékessé vált, így Nogi végzett is magával.

A kora újkori Japánban a halál, az öngyilkosság a szégyen lemosásának eszköze is volt. Ha egy szamuráj súlyos hibát vétett, olyan bűnt követett el, ami halálbüntetést

vont volna maga után, tisztára moshatta nevét, ha azt megelőzően, mintegy bocsánatkérésként végzett magával. Ez igazából egy kegy volt, hiszen a kivégzett emberek családjaira vagy szintén halál, vagy pedig számkivettség várt, aki „engedélyt kapott” a szeppuku végrehajtására, annak családjáról viszont ura köteles volt gondoskodni. A szeppuku végrehajtásának addigra kifinomult szabályai alakultak ki, amelyek a tisztességes, szamurájhoz méltó halál kultuszát támogatták – így vezették be például a *kaisaku*, azaz a segéd posztját, aki kivont karddal a szeppukut végző mögött állt, s amikor úgy látta, hogy az a fájdalom miatt már nem képes nyugodtan viselkedni, vagy egy megbeszélte jelre, lecsapta az illető fejét.

A szeppuku szomorú hagyománya végül a Japán vereségével végződő 2. világháborúig nyúlt, az elkerülhetetlen vereséggel szembesülve egy sor japán tiszt fejezte be így az életét – a modern kor szellemében azonban a segédek már nem karddal, hanem pisztollyal adták meg a végső „kegyelemdöfést”. Az egyik legismertebb ilyen késői szeppukut Nagumo Csúicsi hajtotta végre Saipan szigetén, az az admirális, aki a Pearl Harbour elleni japán támadáskor, majd a midwayi csatában is irányította a japán flottát. Misima Jukio, az ismert japán író és mozgalmár, aki az ország népét a hagyományos erkölcsökhöz kívánta visszavezetni, egy kétségbeesett akció után ugyanilyen módon vetett véget az életének, elkövetve a japán történelem utolsó ismert szeppukuját.

Nogi Mareszuke tábornok